

Utbildningsdepartementet

Nya regler om Vetenskapsrådet och ämnesråden, m.m.

I forsknings- och innovationspropositionen *Ett lyft för forskning och innovation* (prop. 2008/09:50) gjorde regeringen bedömningen att förändringar i fråga om Vetenskapsrådets styrelse och organisation behöver göras samt att den avsåg återkomma i dessa frågor. Förslagen i denna PM innebär att lagen (2000:662) om Vetenskapsrådet ändras samt att förordningen (2007:1397) med instruktion för Vetenskapsrådet samt förordningen (2002:1018) om elektorsförsamling vid forskningsråd ersätts av nya förordningar.

Förändringarna av förordningen om elektorsförsamling vid forskningsråd berör samtliga tre forskningsråd; Vetenskapsrådet, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap samt Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande. De övriga förändringarna rör endast Vetenskapsrådet.

1. Bakgrund

Vetenskapsrådet är en myndighet med huvuduppgift att främja grundläggande forskning av högsta vetenskaplig kvalitet inom alla områden.

Vetenskapsrådet bildades 2001. Bildandet föregicks av regeringens proposition *Forskning för framtiden – en ny organisation för forskningsfinansiering* (prop. 1999/2000:81). Vetenskapsrådet bildades genom att verksamheterna i forskningsråden Forskningsrådsnämnden, Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Medicinska forskningsrådet, Naturvetenskapliga forskningsrådet och Teknikvetenskapliga forskningsrådet sammanfördes. I propositionen konstaterade regeringen att forskningssystemet varit fragmenterat, med ett stort antal forskningsfinansierande myndigheter, vilket lett till en splittring av resurserna samt svagt utvecklat samarbete mellan olika forskningsfinansiärer. Motiven till att samla dessa verksamheter inom ett forskningsråd var både att stärka grundforskningens ställning och att minska fragmenteringen av forskningsfinansieringen och därigenom skapa bättre förutsättningar för att kraftsamla på viktiga områden. Vetenskapsrådet inrättades med stöd av lag (lagen [2000:662] om Vetenskapsrådet).

skapsrådet), där det fastslogs att Vetenskapsrådet skulle ledas av en styrelse där majoriteten av ledamöterna var utsedda av forskarsamhället.

Inom Vetenskapsrådet inrättades tre ämnesråd: ämnesrådet för naturvetenskap och teknikvetenskap, ämnesrådet för medicin samt ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap. De separata myndigheter som funnits före Vetenskapsrådets bildande kvarstod således i viktiga avseenden som organisatoriska enheter med relativt långtgående självständighet inom ramen för den nya myndigheten.

Vidare finns i Vetenskapsrådet beslutsorgan såsom Utbildningsvetenskapliga kommittén och Kommittén för forskningens infrastrukturer.

Regeringen tillsatte under 2007 en särskild utredare, Madelene Sandström, med uppdrag att utvärdera myndighetsorganisationen för forskningsfinansiering. I utredningens betänkande *Forskningsfinansiering – kvalitet och relevans* (SOU 2008:30) konstaterades bland annat att den nya myndighetsorganisationen från 2001 inte helt har uppnått önskade resultat och att stödet till grundforskning fortfarande är fragmenterat och småskaligt. Beredningen av inkommande ansökningar förefaller helt dominera verksamheten medan arbetet med analyser och strategiska insatser har kommit i skymundan. I utredningen uppmärksammades också bristen på koordination mellan grundläggande forskning och tillämpad forskning och innovation. Utredaren förordade att verksamheten, som bedrivs i de fyra forskningsfinansierande myndigheterna Vetenskapsrådet, Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap och Verket för Innovationssystem, skulle samlas i en gemensam myndighet.

I forsknings- och innovationspropositionen (prop. 2008/09:50) framhöll regeringen att den delade flera av Madelene Sandströms synpunkter, bl.a. att myndighetsorganisationen inte helt uppnått de avsedda målen. Emellertid valde regeringen att inte följa förslaget om att samla verksamheterna i en myndighet. Istället inrättas en samordningsgrupp där myndighetscheferna ska göra gemensamma analyser och behandla frågor om gemensamma program och satsningar. Regeringen gjorde bland annat bedömningen att en sammanslagning i sig inte är en tillräcklig förutsättning för att öka samverkan och kraftsamling kring prioriterade områden. Regeringen konstaterade i sammanhanget att de tre ämnesråden inom Vetenskapsrådet inte varit påtagligt mer framgångsrika i att främja tvärvetenskap och samordning än vad som var fallet i den tidigare strukturen.

Regeringen framhöll också behovet av att förändra Vetenskapsrådets organisation med syfte att öka den interna samverkan och bland annat stärka förutsättningarna för att arbeta med strategiska forskningsområden. För att uppnå detta framhöll regeringen behovet av att ytterligare klargöra och stärka Vetenskapsrådets styrelses ansvar för myndighetens strategiska ledning samt att förändra styrelsens sammansättning. Regeringen bedömde också att det är önskvärt att öka forskar-

inflytandet vid utseendet av ledamöter till Vetenskapsrådets beslutsorgan. Regeringen framförde därför i propositionen sin avsikt att remittera sådana förslag. Att förändra instruktionen för Vetenskapsrådet på det sätt som föreslås här, syftar även till att ge ökad flexibilitet och utrymme för styrelsens interna prioriteringar i dess styrning av myndighetens verksamhet, vilket förbättrar förutsättningarna för en stärkt och sammanhållen myndighet.

2. Ny förordning med instruktion för Vetenskapsrådet

Förslaget till ny förordning med instruktion för Vetenskapsrådet finns i bilaga 2.

2.1. Vetenskapsrådets styrelsens uppdrag och ansvar i förhållande till ämnesråden

Vetenskapsrådets styrelse ansvarar för hela rådets verksamhet inom samtliga ämnesområden. Ämnesråden har som uppgift att fatta beslut i de ärenden som styrelsen bestämmer. Ämnesråden ska ha två huvudsakliga funktioner:

- att bereda och besluta om ansökningar inom de ramar som bestäms av Vetenskapsrådets styrelse,
- att ge beslutsunderlag till Vetenskapsrådets styrelse.

Förändringarna av rådets instruktion rör bl.a. styrelsens uppdrag. I forsknings- och innovationspropositionen (prop. 2008/09:50) understryker regeringen särskilt att Vetenskapsrådets styrelse bör ha det övergripande ansvaret för att Vetenskapsrådet i sin helhet arbetar i enlighet med den inriktning som anges av regeringen.

Vetenskapsrådets styrelsens ansvar för att leda myndigheten behöver stärkas för att öka myndighetens förmåga att arbeta framåtsyttande och att kraftsamla och prioritera resurser till strategiskt viktiga områden och att främja ämnesöverskridande forskning. Sedan tidigare föreligger även ett behov av att förstärka styrelsens uppdrag så att det är i paritet med det ansvar styrelsen har i förhållande till regeringen (dvs. en styrelse med fullt ansvar).

Det är angeläget att Vetenskapsrådets styrelse tar ansvar för hela rådets verksamhet inom samtliga ämnesområden. Ämnesrådets primära roll är att fördela medel inom sina respektive områden. De övergripande besluten om fördelning av medel mellan ämnesområden och mellan stödformer bör göras av Vetenskapsrådets styrelse, utifrån regeringens övergripande riktlinjer. Mot denna bakgrund bör förändringar i ämnesrådets uppgifter göras.

Redan i propositionen Forskning för framtiden – en ny organisation för forskningsfinansiering (prop. 1999/2000:81) angavs att Vetenskapsrådet ska kunna utfärda riktlinjer för ämnesrådets medelsfördelning eller för satsningar på forskningsområden av särskild betydelse. I forsknings- och innovationspropositionen (prop. 2008/09:50) anger regeringen likaså att styrelsen bör ha uppgiften att samordna satsningar mellan de olika ämnesråden och uppgiften att besluta om medel från de olika ämnesråden till bland annat gemensamma satsningar och program.

Vetenskapsrådets styrelse bör i fortsättningen fastställa de huvudsakliga budgetramarna, medan ämnesråden fattar specifika beslut inom dessa ramar.

Samtidigt besitter ämnesråden viktig kompetens om forskningens förutsättningar inom sina olika ämnesområden och det är viktigt att dessa, liksom idag, kan bidra med råd och beslutsunderlag till styrelsen.

I denna promemoria föreslås således att ämnesråden i fortsättningen ska ha två huvudsakliga funktioner:

- att bereda och besluta om ansökningar inom de ramar som bestäms av Vetenskapsrådets styrelse och
- att ge beslutsunderlag till Vetenskapsrådets styrelse.

2.2. Särskilda uppdrag inom Vetenskapsrådet

Huvudsekreterarnas roll ska förändras från att vara ansvarig för en särskild organisatorisk del av myndigheten till att vara inriktad på att tillföra ämneskompetens till myndigheten i sin helhet. Huvudsekreterare ska anställas av Vetenskapsrådet och ha en bestämd anställningstid.

Det är viktigt att säkerställa att adekvat kompetens från de större ämnesområdena finns representerade i Vetenskapsrådet. Av den anledningen är det lämpligt att det även fortsättningsvis ska finnas huvudsekreterare för de större ämnesområdena humaniora och samhällsvetenskap, medicin och hälsa samt naturvetenskap och teknikvetenskap. Dessa huvudsekreterare ska anställas av Vetenskapsrådet och ska ha hög vetenskaplig kompetens. Vetenskapsrådet bör också även fortsättningsvis kunna anställa huvudsekreterare, eller andra lämpliga tjänstemän, inom andra områden som till exempel utbildningsvetenskap och infrastrukturfrågor.

Samtidigt kvarstår behovet av att stärka en enhetlig myndighetsstruktur inom myndigheten och det är angeläget att huvudsekreterarna bidrar till detta. Huvudsekreterarnas roll ska därför förändras från att vara ansvarig för en särskild organisatorisk del av myndigheten till att vara inriktad på att tillföra ämneskompetens till myndigheten i sin helhet.

2.3. Sammansättningen av ämnesråden inom Vetenskapsrådet

Ämnesråden ska i fortsättningen bestå av sju ledamöter och dessa ska utses genom elektorsförfarande. Ledamöterna ska ha hög vetenskaplig kompetens. Regeringen ska utse två ledamöter i ett av ämnesråden, ämnesrådet för medicin och hälsa.

Varje ämnesråd har idag sju ledamöter som utses genom elektorsval. Ytterligare fyra ledamöter, inklusive ordföranden, utses av regeringen. Varje ledamot har en personlig ersättare. Ersättarna deltar i ämnesrådets arbete i samma utsträckning som ordinarie ledamöter, förutom att de inte har samma rösträtt, varför de arbetande ämnesråden *de facto* har en storlek om ca. 20 personer.

I forsknings -och innovationspropositionen (prop. 2008/09:50) anger regeringen sin ambition att forskarinflytandet vid utseende av ledamöter i ämnesråden ska öka. De nya uppgifter för ämnesråden som föreslås ovan förutsätter att ledamöterna ska ha en hög vetenskaplig kompetens från sina respektive ämnesområden. Regeringen föreslår därför att ämnesråden i fortsättningen ska utses genom det reviderade elektorsförfarandet som beskrivs i denna PM. Samtliga dessa ledamöter bör ha hög vetenskaplig kompetens.

Utöver detta ska regeringen utse vissa ledamöter till det nybildade rådet för medicin och hälsa (se nedan).

Det finns skäl att minska ämnesrådets storlek till att omfatta sju ordinarie ledamöter utan ersättare. För att uppnå effektiva styrelser bör antalet ledamöter inte vara för många.

Ledamöterna i ämnesråden bör gemensamt arbeta för utvecklingen av forskningen inom respektive övergripande ämnesområde. Det är av vikt att ledamöterna i ämnesråden inte uppfattas som företrädare för sina egna specifika ämnen. De föreslagna förändringarna innebär ämnesråd med färre ledamöter som i större utsträckning arbetar med strategiska överväganden och finansieringsbeslut inom sina ämnesområden, snarare än bedömning av enskilda ansökningar.

2.4. Sammansättningen av Vetenskapsrådets ämnesråd för medicin och hälsa

Ämnesrådet för medicin och hälsa ska bestå av nio ledamöter med hög vetenskaplig kompetens varav sju ledamöter ska utses genom ett elektorsförfarande. Regeringen ska därutöver utse två ledamöter, vilka ska tillföra kompetens från vård- och industrisektorerna.

Enligt forsknings- och innovationspropositionen (prop. 2008/09:50) ska dagens ämnesråd för medicin ombildas till ett ämnesråd för medicin och hälsa. Ämnesrådet bör bland annat ha i uppgift att närmare koppla forskning inom medicin och vård till sjukvårdens samt läkemedels- och medicinsk tekniska industrins behov. Därför föreslås att ämnesrådet för medicin och hälsa ska bestå av nio ledamöter. Sju av dessa ska utses genom elektorsvals förfarande, på samma sätt som för de andra ämnesråden. De tillkommande två ledamöterna ska utses av regeringen. Dessa ledamöter ska tillföra kompetens från vård- och industrisektorerna.

2.5. Vetenskapsrådets styrelses sammansättning

Vetenskapsrådets styrelse ska ha nio ledamöter. Av dessa nio ska fem ledamöter utses genom det elektorsvals förfarande som föreslås i denna PM. Dessa fem ledamöter ska ha hög vetenskaplig kompetens. Därutöver ska regeringen utse ytterligare fyra ledamöter, inklusive ordföranden.

Regeringen gör i forsknings- och innovationspropositionen (prop. 2008/09:50) bedömningen att majoriteten av styrelsens ledamöter bör ha egen forskarbakgrund och att de bör ha bred kunskap om svensk forskning och samhällets behov av forskningssatsningar. Regeringen framhåller också att styrelsens ledamöter inte primärt bör företräda olika forskningsområden och ämnesråd eftersom det är viktigt att styrelsens ledamöter kan ta ställning till särskilda satsningar och prioriteringar utan hänsyn till kollegiala partsintressen från olika ämnesråd eller ämnesområden.

De förändringar som här föreslås angående sammansättningen av Vetenskapsrådet styrelse är att fem av styrelseledamöterna utses genom det elektorsförfarande som beskrivs i denna PM under avsnitt 4. Förutom ovan nämnda ledamöter utser regeringen ytterligare fyra ledamöter, inklusive ordföranden. Detta förslag innebär att styrelsen i framtiden ska ha högst nio ledamöter.

Ledamöterna som utses genom elektorsförfarande ska ha hög vetenskaplig kompetens. Utöver detta bör dessa ledamöter sammantaget tillföra en bred kompetens från de huvudsakliga ämnesområdena. De bör även inneha kompetens om forskningens förutsättningar och utveckling i allmänhet.

3. Vissa ändringar i lagen (2000:662) om Vetenskapsrådet

I lagen om Vetenskapsrådet anges att en majoritet av ledamöterna i Vetenskapsrådets styrelse ska utses av elektorer som väljs av vetenskapligt kompetenta lärare vid universitet och högskolor. För att genomföra de ovan beskrivna förändringarna av Vetenskapsrådets styrelse behövs därför en ändring av lagen. Förändringen innebär att en majoritet av ledamöterna i Vetenskapsrådets styrelse även fortsättningsvis utses av företrädare för forskarsamhället, men att det i enlighet med 3 § i lagen om Vetenskapsrådet överlåts till regeringen att besluta om hur dessa ledamöter utses (se nedan avsnitt 4 och bilaga 1).

4. Ny förordning om elektorsförsamling vid forskningsråd

Förslaget innebär att en elektorsförsamling för Vetenskapsrådet, en elektorsförsamling för styrelsen för Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (Fas) och en elektorsförsamling för Forskarrådet vid Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) utses av de vetenskapligt och konstnärligt kompetenta lärarna vid lärosätenas fakultetsnämnder och motsvarande organ, istället för genom direkta val. De högskolor som varken har fakultetsnämnd eller motsvarande organ får, om det behövs, utse en valkommitté som utnämner elektorer. Elektorerna väljer sedan, som tidigare, ledamöter och ersättare till styrelsen för Fas och Formas samt ledamöter till styrelsen och ämnesråden vid Vetenskapsrådet. Antalet ledamöter i Vetenskapsrådets styrelse ändras som framgått ovan från nuvarande tretton ledamöter, varav åtta utses genom elektorsval, till nio, varav fem ska utses genom elektorsval. Ersättarna i ämnesråden tas bort.

Förändringarna rör även fördelningen av mandaten mellan regioner och mellan ämnesområden. Den fördelning som anges i förordningsförslagen är preliminär och bygger på en uppskattning av antalet röstberättigade vid valen 2006 och dessas fördelning mellan regioner för de olika ämnesområdena. Fördelningen av mandat och de utgångspunkter som denna bygger på ska fortsatt diskuteras.

Elektorsförfarandet ska följas upp, inklusive fördelningen av mandat, och vid behov revideras, efter att den första valomgången har genomförts.

Förändringen rörande styrelsen för Vetenskapsrådet förutsätter, som också framgått ovan, en ändring i lagen (2000:662) om Vetenskapsrådet

som beslutas av riksdagen. Avsikten är därför att göra förändringen av förordningen i två steg där det första steget är att besluta om förändringar gällande ämnesråden och forskningsråden Fas och Formas, se bilaga 3. Dessa förändringar avses träda i kraft i september 2009 för att möjliggöra att nya ledamöter för dessa beslutsorgan kan finnas på plats till den 1 januari 2010. Andra steget i processen avseende Vetenskapsrådets styrelse tas i samband med lagändringen, se bilaga 4. Avsikten är att även denna styrelse ska utses genom det förenklade elektorsförfarande som här presenteras. Med anledning av den korta tid som återstår före årsskiftet kan det dock finnas risk att utnämningarna till Vetenskapsrådets styrelse inte hinner genomföras enligt den nya ordningen. Därför finns ett förslag på en övergångsbestämmelse i lagen om Vetenskapsrådet och i den nya förordningen med innebörden att mandatet för Vetenskapsrådets nuvarande styrelse förlängs till dess ny styrelse har utsetts (dock längst till den 31 mars 2010). De två förordningsförslagen remitteras härmed.

Behovet av förändring av förordningen (2002:1018) om elektorsförsamling vid forskningsråd har diskuterats länge och ett antal skrivelser har lämnats till regeringen i frågan, bl.a. med anledning av det låga valdeltagandet, den komplicerade och tidskrävande proceduren samt med anledning av fördelningen av elektorsmandat mellan regioner (U2005/7975/F, U2003/4281/F, U2003/4935/F). Dialog har även förts med företrädare för vissa lärosäten och för Sveriges universitets- och högskoleförbund.